

SZCZĄTKI LUDZKIE Z CIAŁOPALNEGO CMENTARZYSKA KULTURY WSCHODNIOPOMORSKIEJ W IGRZYCZNEJ, GM. LINIA

Cmentarzysko w Igrzycznej, położone na wzgórzu, odkryte zostało przypadkowo w 1964 r. i badane było przez 3 sezony. W 1964 r. w czasie badań ratowniczych odkryto jeden grób skrzynkowy z obwarowaniem, zawierający 1 całą popielnicę i 5 zachowanych fragmentarycznie¹. W r. 1974 odkryto 5 dalszych grobów, a w 1975 r. — 1 grób.

Materiały kostne do antropologicznego opracowania otrzymałam z Muzeum Archeologicznego w Gdańsku². Dane archeologiczne dotyczące omawianych materiałów zawarte są w opracowaniu G. Jeziorskiej zamieszczonym w tymże tomie³.

W opracowaniu antropologicznym zastosowano metodę polegającą na dokładnym segregowaniu materiału, opisie i pomiarach lepiej zachowanych fragmentów. Opis i pomiary uzupełniają fotografie. Na podstawie opisu i pomiarów określono liczbę osób, ich wiek oraz płeć. Posługując się metodą J. Strzałki i współautorów⁴, obliczono też wzrost paru osób.

OPIS MATERIAŁU

Materiał z uszkodzonych popielnic zebrano do kartonów, natomiast w sześciu przypadkach dostarczono do antropologicznej analizy popielnice z nie naruszonymi w niej kośćmi, co pozwoliło prześledzić ich układ w naczyniu.

¹ L. J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. I, Wrocław 1966, s. 161.

² Panu drowi L. J. Łuce, dyrektorowi Muzeum Archeologicznego w Gdańsku, dziękuję za udostępnienie mi materiałów kostnych.

³ G. Jeziorska, *Cmentarzysko kultury wschodniopomorskiej w Igrzycznej, gm. Linia*, „Pomorania Antiqua”, t. 8, s. 229.

⁴ J. Strzałko, J. Piontek, A. Malinowski, *Problem rekonstrukcji wzrostu na podstawie kości zachowanych we fragmentach lub spalonych*, „Przegląd Antropologiczny”, t. 38, 1972, s. 170—176.

Grób nr 1 (nr inw. 1964:44)

W grobie skrzynkowym znajdowało się 6 popielnic, w tym 5 zniszczonych. Przepalone kości rozsypane po grobie zostały przez przypadkowych odkrywców zebrane do jednego kartonu. Jest ich tylko 900 g, są dobrze przepalone. Wyróżniono kości trzech osób: mężczyzny, zmarłego w wieku maturus, młodej (adultus) kobiety i małego (infans I) dziecka. Z kości szkieletu mężczyzny wyróżniono fragmenty kości sklepienia czaszki o masywnej rzeźbie, z zarośniętymi w znacznym stopniu szwami, fragment tępego brzegu nadczołowego, część skalistą, wycinek żuchwy i kilka kawałków masywnej budowy kości pozaczaszkowych części szkieletu. Z kości szkieletu kobiecego — cienkie kości sklepienia czaszki z otwartymi szwami, część skalistą, fragment trzonu żuchwy z małymi zębodołami oraz kilka wycinków nasad i trzonów kości pozaczaszkowych. Ze szkieletu dziecka — cienkie wycinki kości sklepienia czaszki z wyraźnymi zazębieniami szwów, fragment kości potylicznej ze śladami po chrząstce oraz kawałeczki kości długich.

Grób nr 3 (nr inw. 1974:147)

Ze zniszczonego grobu, zawierającego co najmniej 2 popielnice, wydobyto około 900 g nierównomiernie przepalonych fragmentów kostnych dwóch osób, prawdopodobnie kobiety zmarłej w wieku adultus oraz małego dziecka. Kości są mało czytelne. Wyróżniono dwie czarnej barwy części skaliste i kilka ułamków kości sklepienia czaszki z częściowo zarośniętymi szwami osoby dorosłej oraz kilka kawałków kości sklepienia czaszki dziecka. Wśród drobnych kawałków kości pozaczaszkowych przeważają fragmenty z wszystkich odcinków szkieletu osoby dorosłej.

Grób nr 4 (nr inw. 1974:147)

W grobie tym odkryto 4 popielnice.

Popielnica 1 zawierała około 1925 g nierównomiernie przepalonych kości dorosłego (adultus/maturus) mężczyzny. Zachowały się fragmenty prawie wszystkich kości. Charakteryzują się one masywną budową i silnie rozwiniętą rzeźbą, szew strzałkowy jest częściowo zarośnięty. Na górnej nasadzie kości piszczelowych widoczne są zmiany wywołane procesem patologicznym. Wzrost mężczyzny wynosił około 170 cm (średni).

Popielnica 2 zawierała 1710 g nierównomiernie przepalonych kości starszego (maturus) mężczyzny. Kości zachowały się dobrze, wyróżniono bowiem duże fragmenty wszystkich części szkieletu. Są to kości masywnie zbudowane i mają silnie wykształconą rzeźbę. W obrębie stawu

biodrowego widoczne są duże zniekształcenia spowodowane procesem patologicznym. Mężczyzna był średniego wzrostu (166—170 cm).

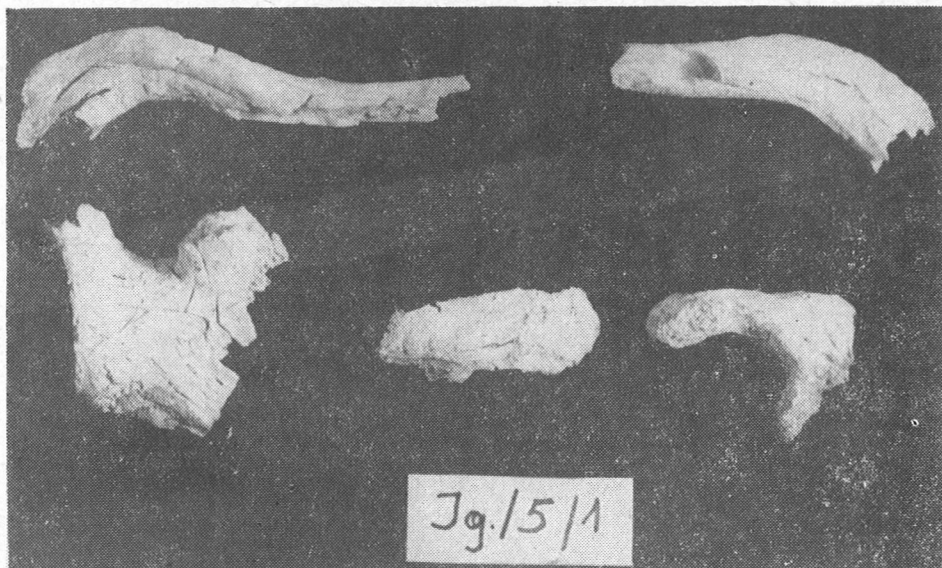
Popielnica 3 zawierała 1910 g nierównomiernie przepalonych kości, prawdopodobnie jednej osoby — być może mężczyzny. Są tu wprawdzie kości zarówno masywnej, jak i delikatnej budowy, jednak mało jest fragmentów diagnostycznych. Niemniej jednak wyróżnić można wycinki kości wszystkich odcinków szkieletu. Mężczyzna (?) był dosyć wysoki (171—175 cm).

Popielnica 4 zawierała około 100 g szczątków kostnych białawej barwy małego dziecka (infans I), noworodka. Zachowały się wycinki wielu kości szkieletu.

Grób nr 5 (nr inw. 1974:147)

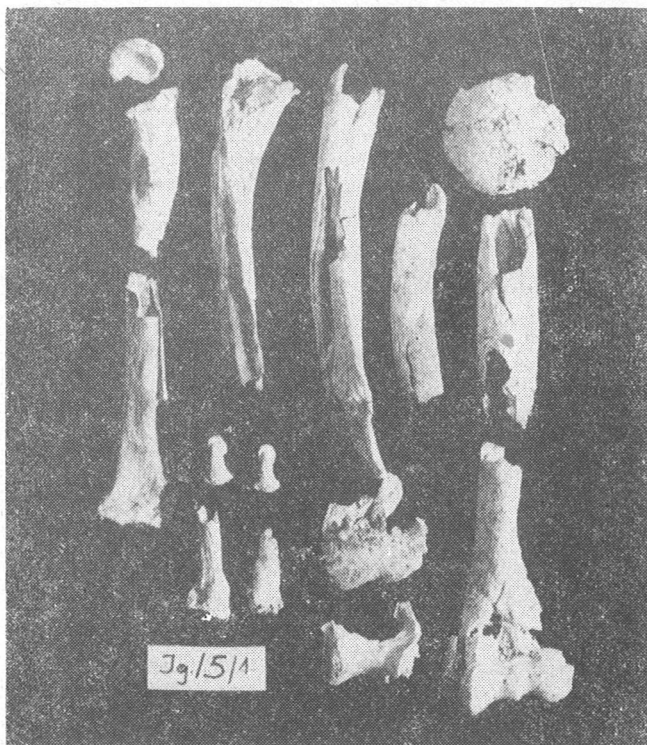
W grobie znajdowały się 2 popielnice: nr 1 cała i nr 2 zniszczona.

Popielnica 1 to wielkie naczynie o średnicy prawie równej wysokości (ok. 32 cm). Kości (ok. 2230 g) wypełniały ją do połowy. Nierównomiernie przepalone, zachowały się w bardzo dobrym stanie. Pozwoliło to dokładnie prześledzić ich ułożenie w popielnicy. Otóż w układaniu szczątków w popielnicy kierowano się głównie wielkością fragmentów. W dolnych warstwach występowały kości z różnych części szkieletu — jak trzony kręgów lędźwiowych, duże fragmenty miednicy, nasady kości ramieniowych, duże kawałki trzonów wraz z nasadami kości przedramion

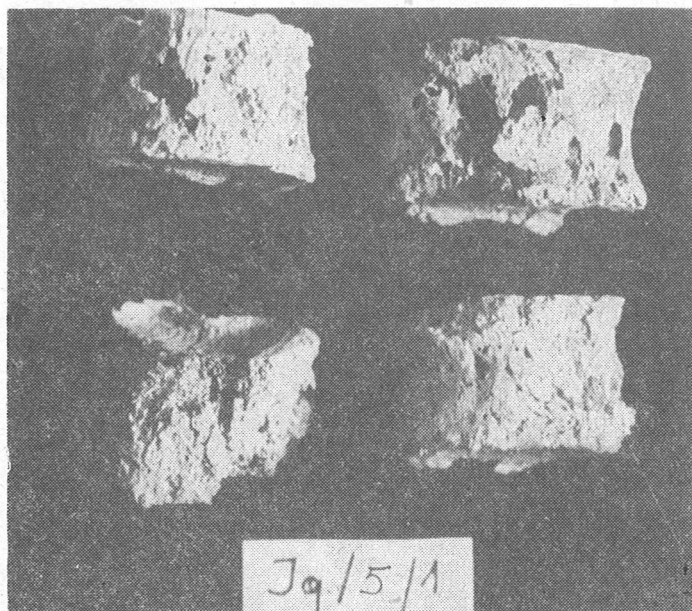
Ryc. 1a. Grób 5, popielnica 1. Fragmenty obojczyków i łopatek

Fig. 1a. Grave 5, urn 1. Fragments of clavicles and scapulae

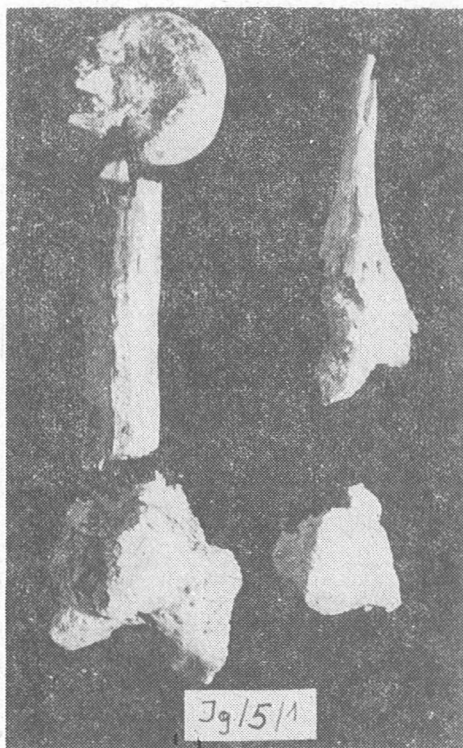
Ryc. 1b. Grób 5, popielnica 1. Fragmenty kości kończyn górnych

Fig. 1b. Grave 5, urn 1. Fragments of upper limb bones

Ryc. 1c. Grób 5, popielnica 1. Trzony kręgów lędźwiowych

Fig. 1c. Grave 5, urn 1. Lumbar vertebrae corpuses

Ryc. 1d. Grób 5, popielnica 1. Fragmenty kości kończyn dolnych

Fig. 1d. Grave 5, urn 1. Fragments of lower limb bones

i łopatek oraz duże kawałki trzonów wraz z nasadami kości udowych i piszczelowych. W środkowej warstwie znajdowały się znacznie mniejsze fragmenty kości, pochodzące też z prawie wszystkich części szkieletu, natomiast w warstwie górnej przeważały kości czaszki. Głównie były to płaskie kości sklepienia, zarówno małe jak i duże ich wycinki. W popielnicy były przemieszane kości dwóch osób dorosłych. Przeważają fragmenty kości masywnej budowy, które niewątpliwie należą do szkieletu mężczyzny zmarłego w wieku maturus. Kości budowy delikatnej jest znacznie mniej i należą one do szkieletu kobiety, której wieku nie udało się ustalić. Wzrost mężczyzny wynosił około 175 cm.

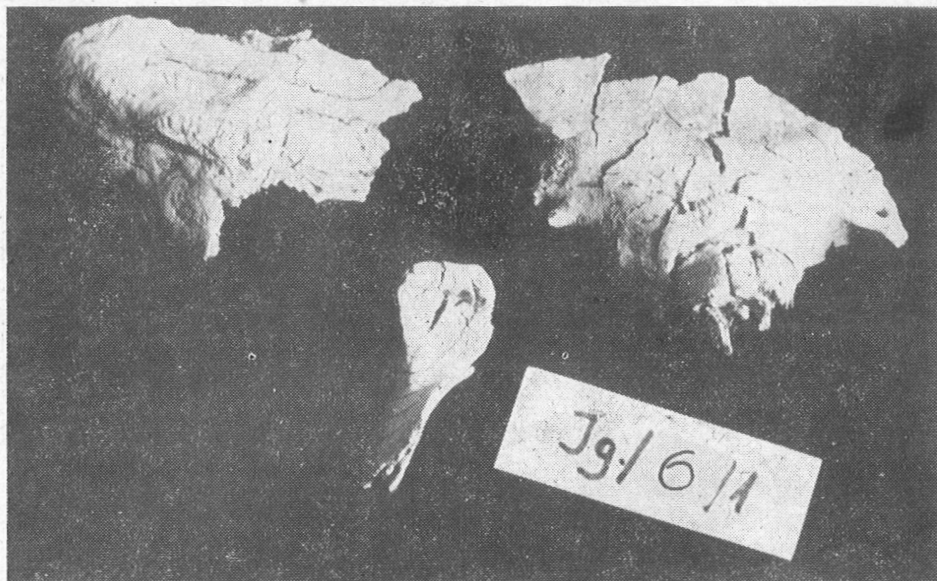
Popielnica 2 zawierała około 1860 g nierównomiernie przepalonych kości młodej osoby, prawdopodobnie kobiety zmarłej w wieku młodzieńczym. Zachowały się fragmenty prawie wszystkich kości, nawet drobnych kości stóp i rąk. Na trzonie kości klinowej oraz nasadach kości długich są ślady po chrząstce, świadczące o nie zakończonym procesie wzrastania.

Grób nr 6 (nr inw. 1974:147)

W grobie znajdowało się 6 popielnic.

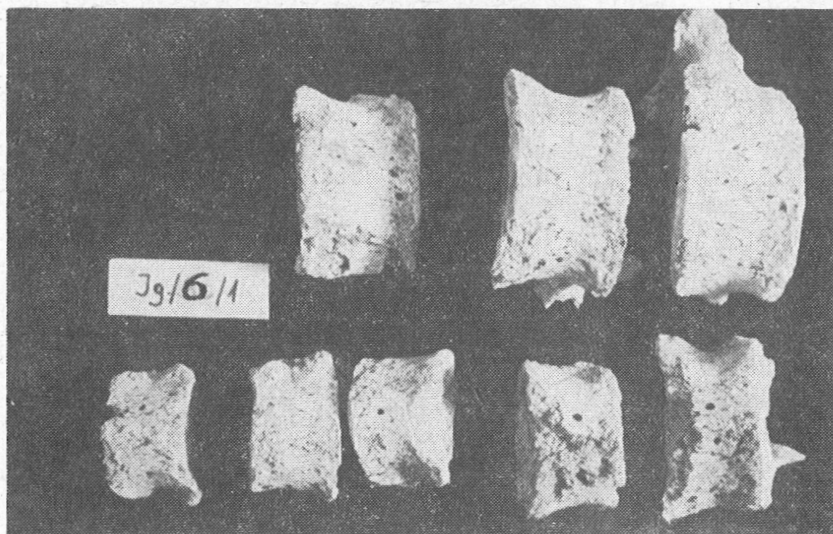
Popielnica 1, dużych rozmiarów, zawierała około 1730 g nierów-

nomiennie przepalonych kości (w górnej części naczynia były one przemieszane z piaskiem). Kości zachowały się bardzo dobrze. Są to fragmenty prawie wszystkich kości szkieletu, uderza jedynie mała liczba fragmentów czaszki. Kości w popielnicy ułożone były według wielkości, to znaczy duże

Ryc. 2a. Grób 6, popielnica 1. Fragmenty kości czaszki

Fig. 2a. Grave 6, urn 1. Fragments of skull bones

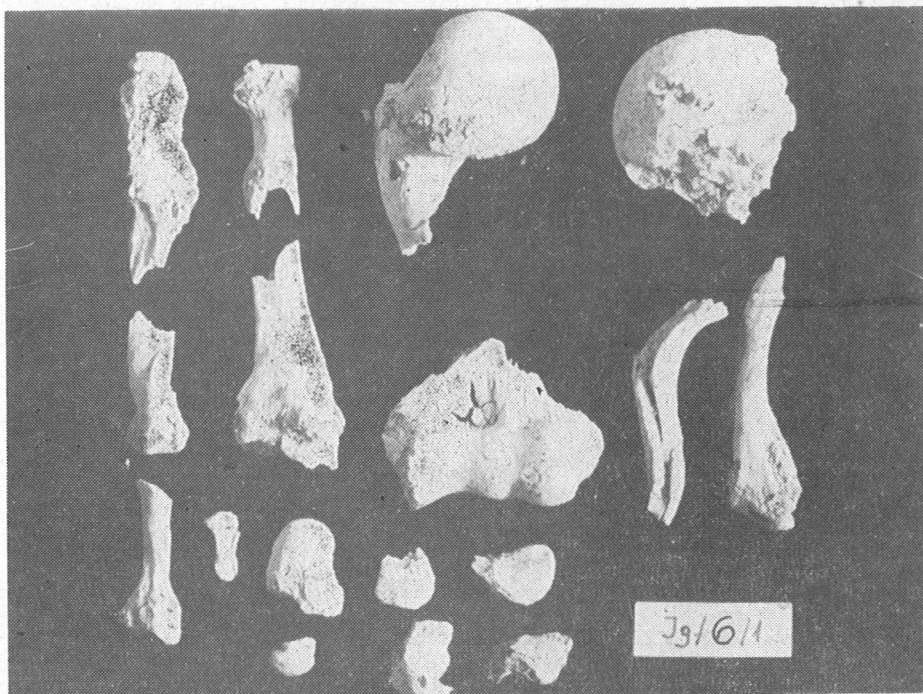

Ryc. 2b. Grób 6, popielnica 1. Trzony kręgów

Fig. 2b. Grave 6, urn 1. Corpuses of vertebrae

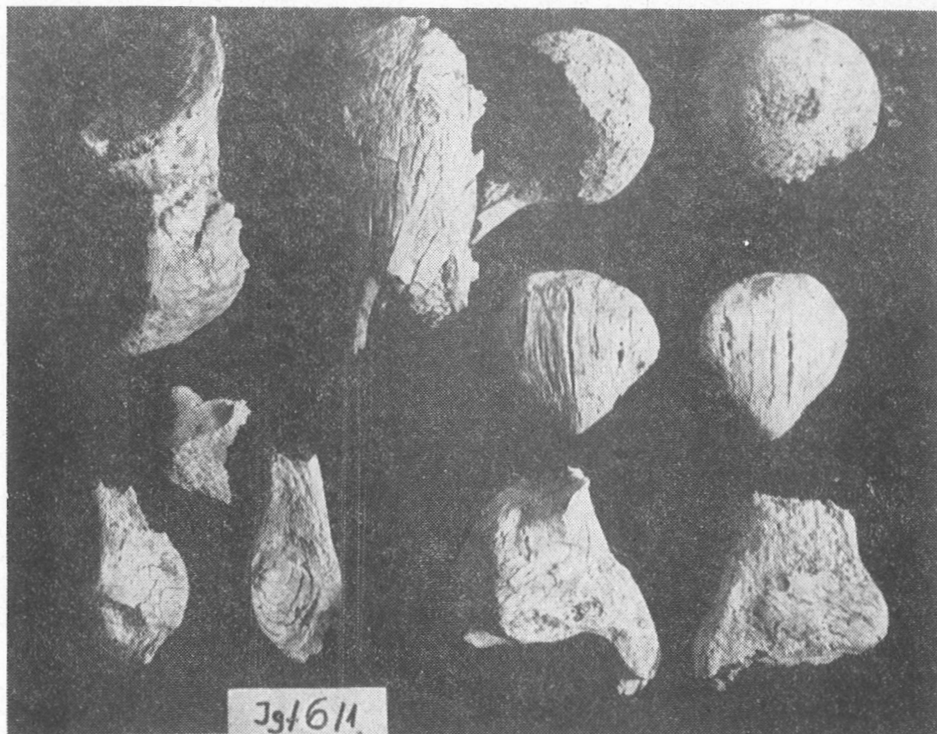
Ryc. 2c. Grób 6, popielnica 1. Wy-
drążenie stawowe łopatek

Fig. 2c. Grave 6, urn 1. Scapular
joint cavity

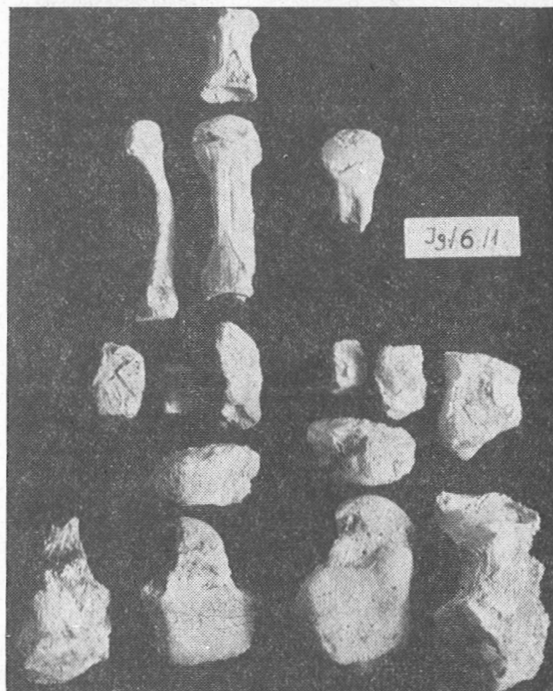
Ryc. 2d. Grób 6, popielnica 1. Fragmenty kości kończyn górnych

Fig. 2d. Grave 6, urn 1. Fragments of upper limb bones

Ryc. 2e. Grób 6, popielnica 1. Fragmenty kości kończyn dolnych

Fig. 2e. Grave 6, urn 1. Fragments of lower limb bones

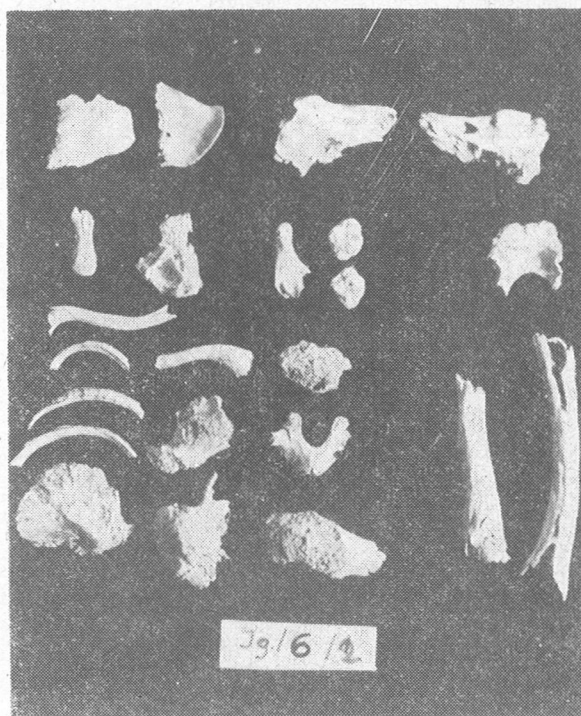

Ryc. 2f. Grób 6, popielnica 1. Fragmenty kości kończyn dolnych

Fig. 2f. Grave 6, urn 1. Fragments of lower limb bones

fragmenty znajdowały się w dolnych warstwach, tylko kości sklepienia czaszki, zarówno większe jak i mniejsze, zalegały w górnej warstwie. Wyjatek stanowił tu też duży fragment kości kulszowej, leżący wśród kości czaszki w najwyższej warstwie. Kości charakteryzują się masywną budową i wyraźną rzeźbą. Niewątpliwie pochodzą one ze szkieletu dorosłego (maturus) mężczyzny, wysokiego wzrostu (171—175 cm).

Popielnica 2, niewielkich rozmiarów, zawierała około 90 g dobrze przepalonych kości małego (infans I) dziecka. Zasada ułożenia kości w naczyniu była taka sama jak w popielnicy 1: duże fragmenty znajdowały się w dolnych warstwach, natomiast w górnej — wycinki najmniejsze, w tym głównie fragmenty kości sklepienia czaszki. Kości są dobrze zachowane, tak że wyróżniono fragmenty kości z wszystkich odcinków szkieletu.

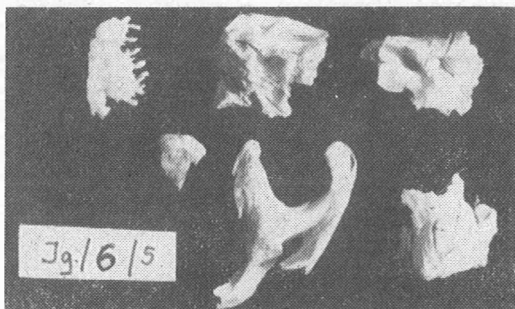
Ryc. 3. Grób 6, popielnica 2.
Fragmenty szkieletu dziecka

Fig. 3. Grave 6, urn 2. Frag-
ments of child's skeleton

Popielnica 3 zawierała około 1360 g dobrze przepalonych szczątków kostnych osoby dorosłej. Zachowały się fragmenty kości z wszystkich odcinków szkieletu. Budowa kości jest raczej delikatna. Rzeźba jest słabo zaznaczona. Wymiar zęba kręgu obrotowego wynosi 9×8 mm, wymiar głębokości bloczka kości ramieniowej — 21 mm, a wymiar głowy kości udowej — 39 mm. Szwy są otwarte. Szczątki kostne należą do kobiety wzrostu średniego 155—159 cm, zmarłej w wieku adultus.

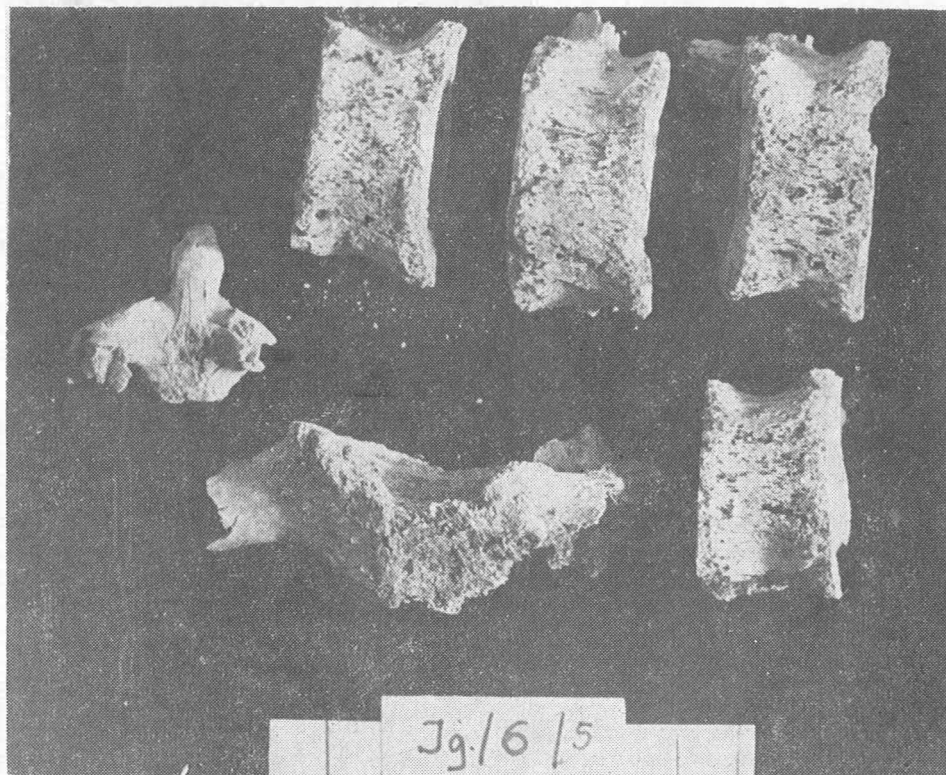
Popielnica 4 zawierała około 640 g beżowej barwy fragmentów szkieletu osoby dorosłej; jedynie wycinki łuski kości potylicznej są popie-

latoczarne. Przeważają tu kawałki kości z części twarzowej czaszki. Z kości sklepienia reprezentowane są tylko wycinki łuski kości potylicznej grubości 10 mm. Szwy nie zachowały się. Na zębie kręgu obrotowego występuje narośl wielkości 0,5 mm. Również na trzonach kręgów lędźwiowych widoczne są wyrośla i wałowate zgrubienia brzegów. Dobrze zachowany fragment spojenia łonowego jest typowy dla osoby w wieku adultus/maturus. Na kościach stępu widoczne są nieznaczne guzowatości wokół powierzchni stawowych. Kości należą prawdopodobnie do mężczyzny zmarłego w wieku adultus/maturus.

Ryc. 4a. Grób 6, popielnica 5. Fragmenty kości czaszki

Fig. 4a. Grave 6, urn 5. Fragments of skull bones

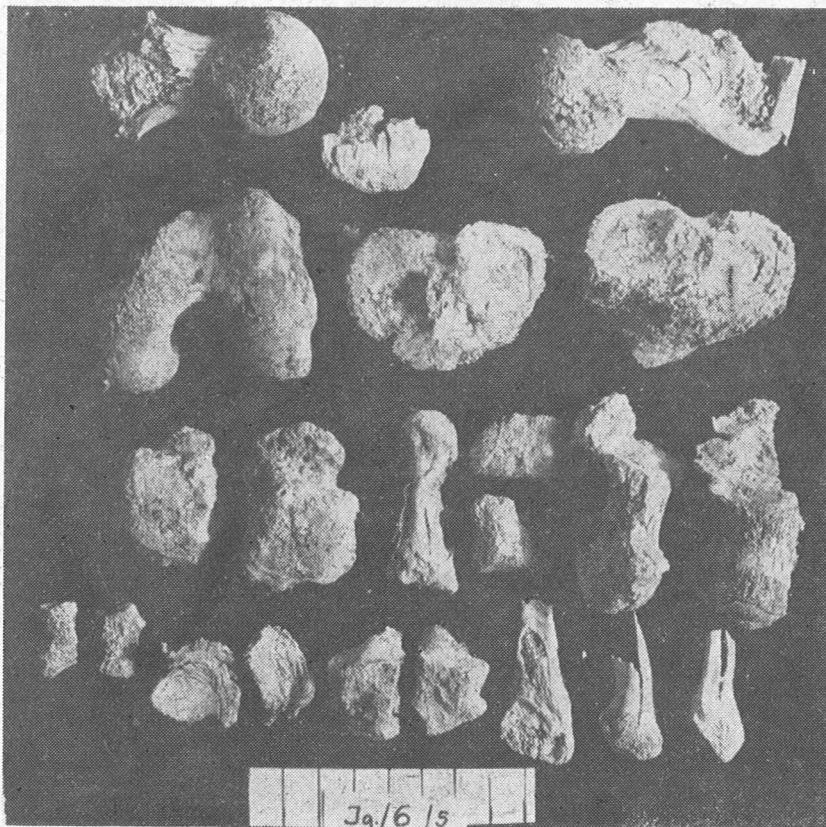
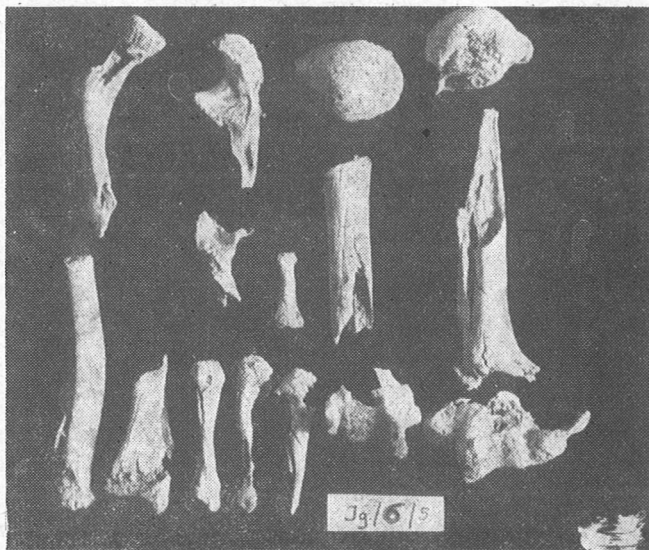

Ryc. 4b. Grób 6, popielnica 5. Fragmenty kości kręgosłupa

Fig. 4b. Grave 6, urn 5. Fragments of vertebrae

Ryc. 4c. Grób 6, popiel-
nica 5. Fragmenty kości
kończyn górnych

Fig. 4c. Grave 6, urn 5.
Fragments of upper
limb bones

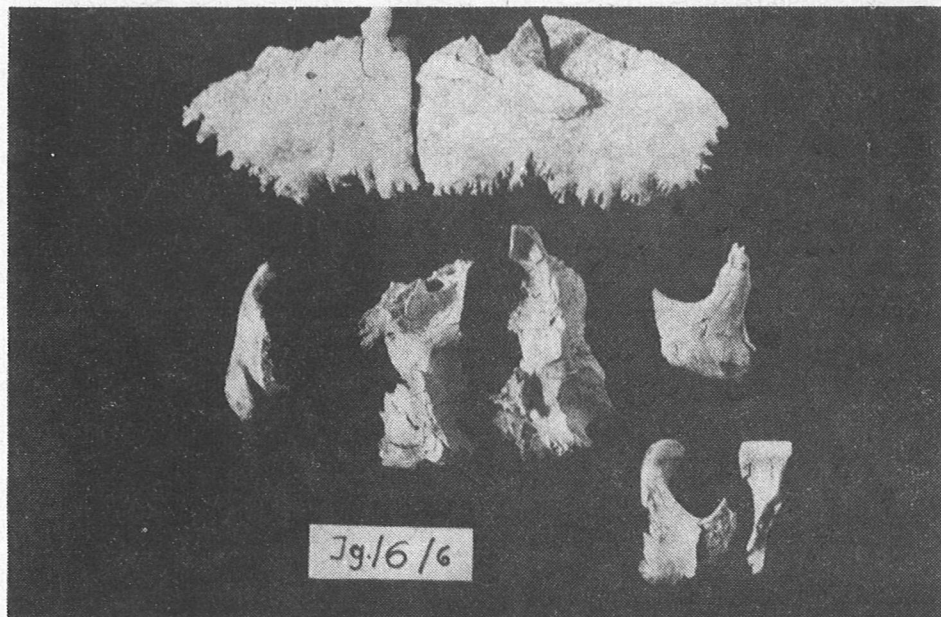

Ryc. 4d. Grób 6, popielnica 5. Fragmenty kości kończyn dolnych

Fig. 4d. Grave 6, urn 5. Fragments of lower limb bones

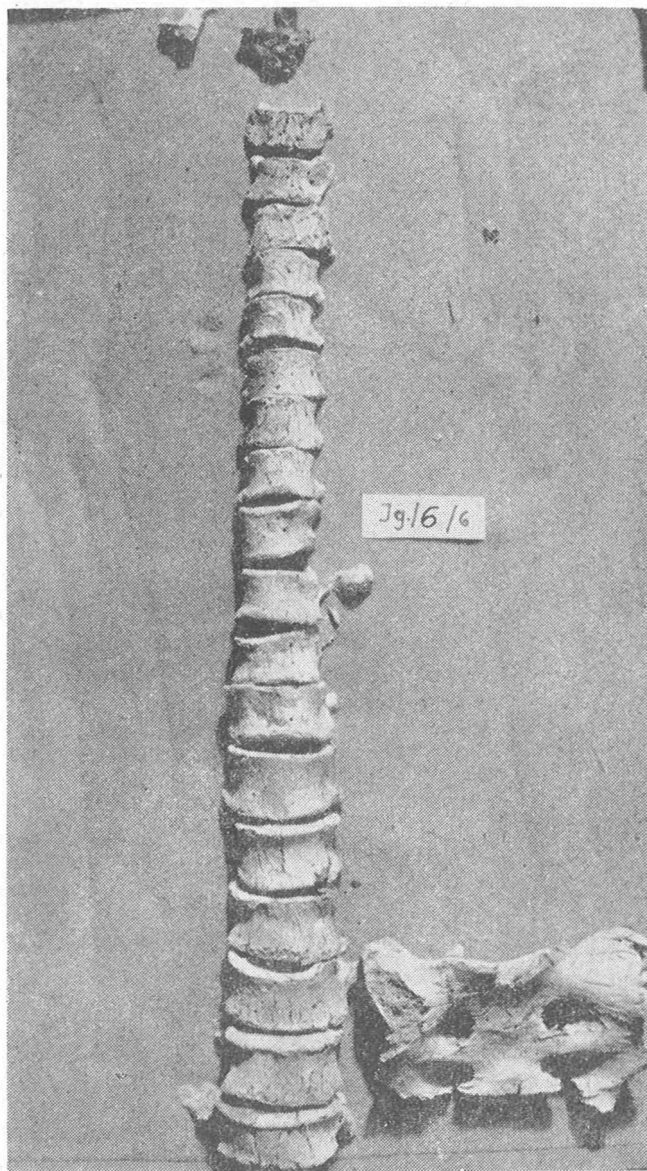
Popielnica 5, średniej wielkości, zawierała około 1000 g dobrze przepalonych kości osoby młodocianej, prawdopodobnie kobiety, oraz kości zwierzęce, w tym krąg rybi. Kości są bardzo dobrze zachowane, reprezentują wszystkie odcinki szkieletu. Ułożone były w popielnicy na zasadzie wielkości, jak w wyżej opisanych naczyniach. Kręgi lędźwiowe są lekko spłaszczone, z widocznymi guzkami Schmorla. Kość krzyżowa nie jest jeszcze całkowicie zrośnięta, a szwy czaszkowe są otwarte. Na kościach śródręcza, a także w obrębie obu stawów kolanowych oraz prawego górnego stawu skokowego widoczne są zmiany chorobowe. Kobieta (?) była średniego wzrostu (155—159 cm).

Popielnica 6, dość duża, zawierała około 800 g dobrze przepalonych (z wyjątkiem kości potylicznej, żuchwy, pierwszych kręgów szyjnych i lewego stawu skokowego) kości młodej (adultus) kobiety. Kości są bardzo dobrze zachowane — występują tu fragmenty kości z wszystkich części szkieletu. W górnej warstwie przeważały kości sklepienia, fragmenty innych kości, zarówno małe jak i duże, występowały we wszystkich warstwach — brak tu, poza wyróżnieniem kości sklepienia czaszki, jakiegokolwiek zamierzonego układu. Kości mają budowę delikatną, rzeźbę słabo zaznaczoną. Zarówno liczne pomiary, jak i cechy opisowe wskazują, że jest to szkielet kobiety wzrostu około 155—159 cm.

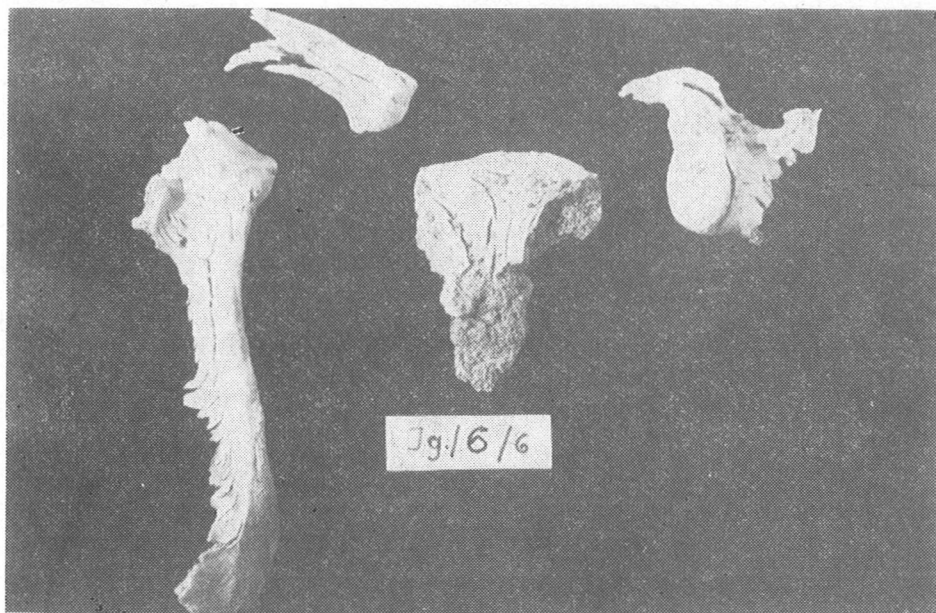
Ryc. 5a. Grób 6, popielnica 6. Fragmenty kości czaszki

Fig. 5a. Grave 6, urn 6. Fragments of skull bones

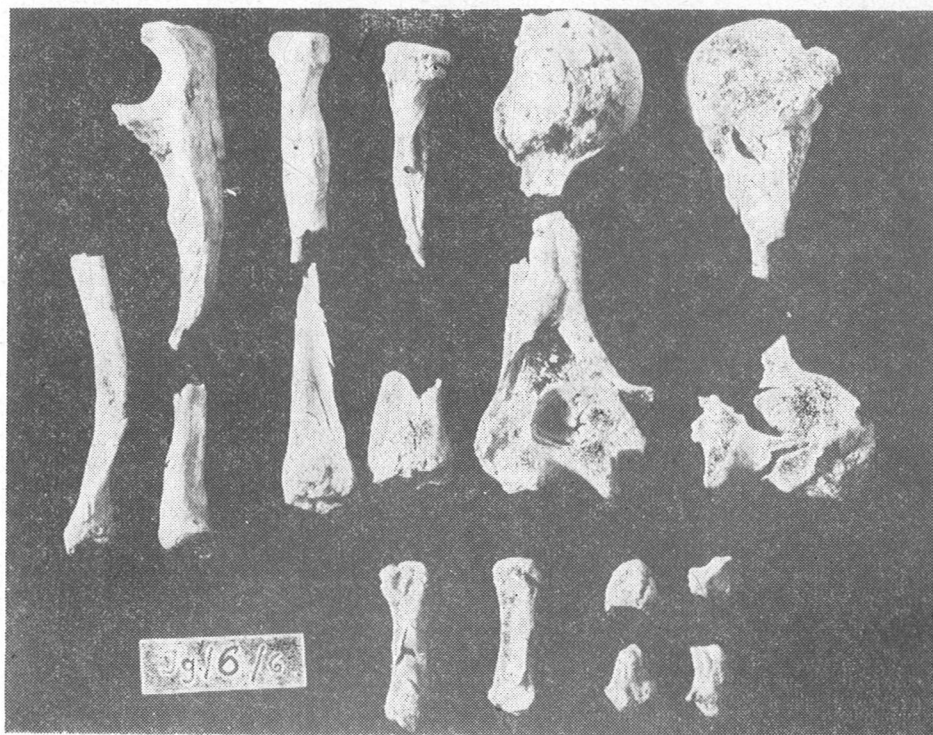

Ryc. 5b. Grób 6, popiel-
nica 6. Kręgosłup

Fig. 5b. Grave 6, urn 6.
vertebral column

Ryc. 5c. Grób 6, popielnica 6. Fragmenty łopatki, obojczyka i mostka
 Fig. 5c. Grave 6, urn 6. Fragments of scapula, clavicle and sternum

Ryc. 5d. Grób 6, popielnica 6. Fragmenty kości kończyn górnych
 Fig. 5d. Grave 6, urn 6. Fragments of upper limb bones

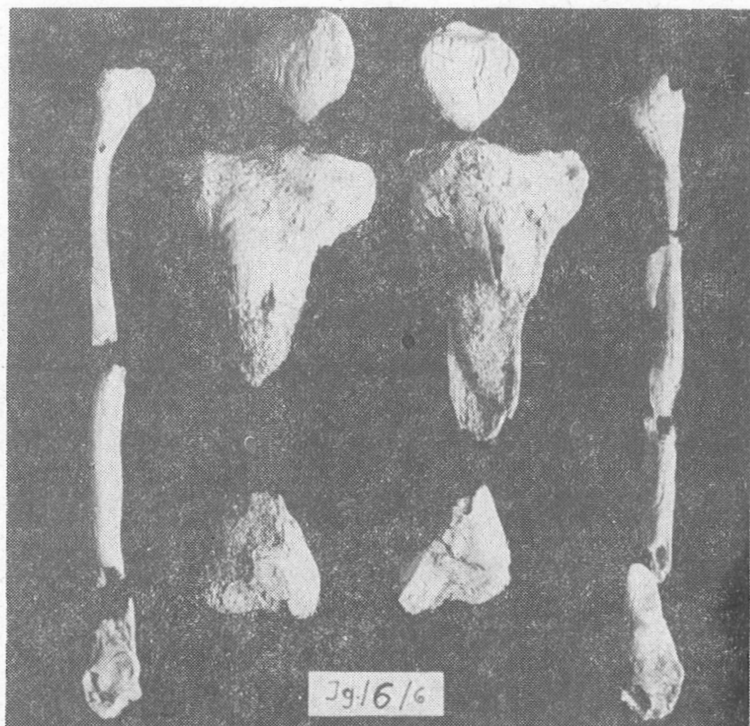
Ryc. 5e. Grób 6, popiel-
nica 6. Kości miednicze

Fig. 5e. Grave 6, urn 6.
Hip bones

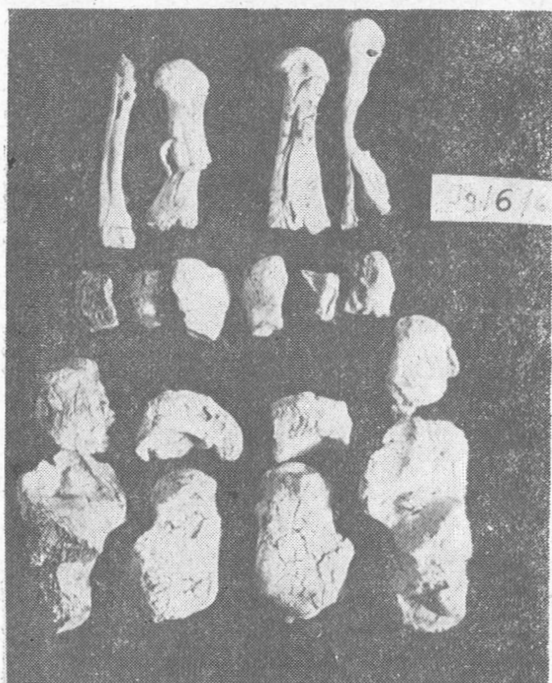
Ryc. 5e. Grób 6, popiel-
nica 6. Fragmenty kości
udowych

Fig. 5f. Grave 6, urn 6.
fragments of femurs

Ryc. 5g. Grób 6, popielnica 6. Fragmenty kości podudzia

Fig. 5g. Grave 6, urn 6. Fragments of leg bones

Ryc. 5h. Grób 6, popielnica 6.
Fragmenty kości stóp

Fig. 5h. Grave 6, urn 6. Frag-
ments of bones of feet

Grób nr 7 (nr inw. 1975:124)

W grobie znajdowała się tylko jedna popielnica przykryta pokrywą, wypełniona kośćmi i częściowo piaskiem. Kości są dobrze przepalone. Występują fragmenty z wszystkich odcinków szkieletu. We wszystkich warstwach stwierdzono fragmenty zarówno duże, jak i małe różnych kości szkieletu, przy czym w warstwie najwyższej dominowały kości sklepienia czaszki, w dolnych częściej występowały fragmenty duże. Budowa kości jest delikatna, rzeźba słabo zaznaczona. Szczątki kostne należą do starszego dziecka (infans II), prawdopodobnie do dziewczynki, za czym przemawiają kolczyki zawieszone w obu uchach popielnicy⁵.

Grób nr 8 (nr inw. 1974:147)

W grobie znaleziono około 400 g nierównomiernie przepalonych fragmentów kości dwóch osób: kobiety zmarłej w wieku adultus i małego dziecka (infans I). Wyróżniono wycinki kości sklepienia różnej grubości. Na cieńszych szwy są otwarte. Fragment łuski kości potylicznej czarnej barwy jest wybitnie masywny, co sugeruje, że należy do mężczyzny. Ponadto poza jedną całą występuje tu aż sześć fragmentów kości skalistych. Wycinki kości pozaczaszkowych są mało diagnostyczne.

WYNIKI

W siedmiu grobach kości znajdowały się w 18 lub 19 popielnicach. Wyróżniono w nich szczątki kostne 21 osób: 6 lub 7 mężczyzn, 10 kobiet i 5 dzieci. Mężczyźni zmarli w starszym (maturus) wieku niż kobiety, które umierały w wieku młodzieńczym lub nieco tylko starszym. Z pięciorga dzieci tylko jedno zmarło w wieku 12—15 lat, pozostałe zmarły w okresie wczesnego dzieciństwa. W jednej popielnicy (grób 5, popielnica 1) znajdowały się szczątki kostne dwóch osób — mężczyzny i kobiety. Sytuacja w grobach 3 i 8 nie jest jednoznaczna.

Wzrost obliczono w ośmiu wypadkach. Trzej mężczyźni byli wysokiego wzrostu, dwaj średniego. Natomiast wzrost trzech kobiet był średni.

Mimo ogólnie bardzo dobrze zachowanych kości nie udało się zrekonstruować części twarzowej czaszki, kości czaszki bowiem były wyjątkowo źle zachowane.

Na kościach trzech mężczyzn i jednej kobiety stwierdzono zmiany pa-

⁵ Materiał kostny z popielnicy nr 1 grobu 7 opracował dr F. Rożnowski. Za udostępnienie maszynopisu opracowania serdecznie dziękuję.

Wyniki analizy antropologicznej ludności pochowanej na cmentarzu w Igrzycznej, gm. Linia

Nr grobu (inw.)	Nr popielnicy	Ciężar kości w g	Liczba osób	Płeć	Wiek	Wzrost	Uwagi
1 (1964: 44)	1?	900	1	K	adultus	—	6 popielnic kości zwierzęce
	2?		1	M	maturus	—	
	4?		1	Dz	inf. I	—	
3 (1974: 147)	?	900	2	K Dz	adultus inf. I	— —	Prawdopodobnie 2 popielnice
4 (1974: 147)	1	1925	1	M	ad./mat.	średni	zmiany patologiczne zmiany patologiczne płeć jest problematyczna; są tu kości zarówno delikatnej, jak i masywnej budowy
	2	1710	1	M	maturus	średni	
	3	1910	1	M?	maturus	wysoki	
	4	100	1	Dz	inf. I		
5 (1974: 147)	1	2230	2	M	maturus	wysoki	układ z uwzględnieniem wielkości i płaskich kości czaszki
	2	1860	1	K K	? juvenis	— —	
6 (1974: 147)	1	1730	1	M	maturus	wysoki	układ we wszystkich popielnicach z uwzgl. wielkości i kości sklepienia czaszki zmiany patolog.; kości zwierzęce
	2	90	1	Dz	inf. I	—	
	3	1360	1	K	adultus	średni	
	4	640	1	M?	ad./mat.	—	
	5	1000	1	K	juv./ad.	średni	
	6	800	1	K	adultus	średni	
7 (1975: 124)	1	?	1	K	inf. II	—	układ z uwzgl. wielkości i kości sklepienia czaszki
8 (1974: 147)	?	400	2	K Dz	adultus inf. I	— —	są też nieliczne fragmenty masywnej budowy M?
Razem			21	9K 6M 5Dz 1 M K?			

tologiczne w postaci zniekształceń w obrębie kręgosłupa, stawu biodrowego, kolanowego oraz w obrębie drobnych stawów rąk.

W popielnicach z nie naruszonymi kośćmi stwierdzono pewien porządek w ich ułożeniu. W górnej warstwie przeważały kości sklepienia czaszki, zarówno duże jak i małe ich fragmenty. W pozostałych warstwach decydowała wielkość; duże fragmenty, bez względu na to, czy pochodziły z kości kończyn górnych, czy tułowia, znajdowały się w warstwie najniższej.

W większości popielnic kości są nierównomiernie przepalone, bardzo dobrze zachowane i starannie pozbierane ze stosu.

Cmentarzysko w Igrzycznej należało do ludności kultury wschodniopomorskiej. Poczynione obserwacje są typowe dla ludności tej kultury. Mianowicie dobry stan zachowania kości, staranność w ich zbieraniu ze stosu, określony układ kości w naczyniu, a także stosunkowo wysoki wzrost badanych obserwowano na innych cmentarzyskach ludności kultury wschodniopomorskiej z terenu Pomorza Gdańskiego⁶.

Odnosnie do śmiertelności mężczyzn, kobiet i dzieci oraz średniej ich wieku w chwili śmierci czy też średniej przeżycia całej populacji na podstawie tak szczupłego materiału nie można wysnuwać pewnych wniosków. Niemniej jednak już z tabeli 1 wynika, że mężczyźni umierali w późniejszym wieku niż kobiety, a dzieci ginęły głównie w pierwszych latach życia, podobnie jak to obserwujemy również na innych cmentarzyskach dawnych kultur.

JUDYTA GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA

HUMAN REMAINS FROM AN EAST POMERANIAN CULTURE CEMETERY AT IGRZYCZNA, LINIA PARISH

Summary

The cemetery at Igrzyczna in the parish of Linia, belonged to the East Pomeranian Culture. Bone remains of 21 persons were found in 7 graves: 6—7 men, 9 women and 5 children. In one urn were the bones of a male and a female. The men had died at mature ages, the women as juveniles and adults. Four children died in early childhood (inf. I), one at the age of inf. II. The height of eight persons was determined. The men were tall and medium-tall, three women — medium tall. Pathological lesions were observed in three of the men and one woman.

⁶ J. Gładkowska-Rzeczycka, *Antropologiczna interpretacja cmentarzysk ciałopalnych*, „Pomorania Antiqua”, t. 5, 1975, s. 27—149, tam dalsza literatura.

The bones are in good, and in several cases very good condition. Remains of almost all the bones of the skeleton occur in the particular groups, which would indicate careful selection of bones from the funeral pyres.

The whole urns supplied for anthropological expertise, with contents untouched, supplied information as to the arrangement of bones, this consisting in large fragments — irrespective of the part of the skeleton from which they originated — being placed in the lower part of the vessel. It was only in the top layer that there was a predominance of skull bones, both large and small.

Animal bones, including a fish vertebra, were found in two urns.

The character of the material and results are similar to those observed in other East Pomeranian Culture cemeteries.